

РЕЦЕНЗИЯ

върху дисертационен труд за получаване на образователната и научна степен “доктор” по: област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.8 Икономика, научна специалност Организация и управление на производството (селско стопанство и подотрасли)

Автор на дисертационния труд: Хайк Таквор Гарабедян, редовен докторант към катедра „Мениджмънт и маркетинг“ при Аграрен университет, гр. Пловдив

Тема на дисертационния труд: Влиянието на общата селскостопанска политика за управление и развитие на пчеларския сектор в България

Рецензент: Проф. д.н. Вяра Красимирова Славянска, Академия на МВР – гр. София, област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.7. Администрация и управление, научна специалност Социално управление

определенена за член на научното жури със заповед № РД-16-99/11.02.2022 год. от Ректора на АУ.

1. Кратко представяне на кандидата

Хайк Гарабедян е придобил ОКС Бакалавър по Икономика и международни отношения в Lake Forest University, Lake Forest, IL-USA (2005 г.), както и ОКС Магистър по Бизнес администрация паралелно в две учебни заведения – СУ „Св. Климент Охридски“ и City University of Seattle, USA, Sofia-Campus (2011 г.). Завършил е с отличие.

Трудовата му кариера стартира през 2004 г. като стажант последователно в областта на маркетинга и пазарните проучвания в Brunswick Corporation, IL-USA и в областта на финансовите услуги и логистиката в CNH (Fiat Group), WI-USA. В последствие придобива професионален опит най-вече в областта на финансовите услуги, онлайн маркетинга и търговията, заемайки различни длъжности:

- Специалист вземания и поддръжка на фирмени дилъри в CNH Capital-(Fiat Group), WI-USA;

- Финансов мениджър в Сиенит Холдинг АД, гр. Пловдив;
- Мениджър на екип финансови анализатори в Т.К. ООД, гр. София;

Хайк Гарабедян насочва своето внимание и усилия към научната сфера през 2019 г., като редовен докторант към катедра „Мениджмънт и маркетинг“, Факултет по икономика, АУ. Доказателство за стабилност на научните му интереси е и назначаването му през октомври 2021 г. като асистент в катедра „Математика и информатика“, Факултет по икономика, АУ.

Докторантът владее на високо ниво английски и арменски език и на добро ниво италиански език – одобрен е от МВнР на Р България като професионален преводач от английски на български език и обратно през 2010 г. и е работил в сферата на преводаческите услуги като Оперативен мениджър в А. Р. ООД, гр. Пловдив.

Притежава отлични компютърни умения – владее Microsoft Office, GIMP, Wordpress и Finance-Plus.

Натрупаният солиден професионален опит, в съчетание със задълбочената образователната подготовка и притежаваните езикови и компютърни компетенции са предпоставка за провеждане на качествено научно изследване.

2. Актуалност на проблема

От най-стари времена пчелите са играли важна роля в еволюцията на живота, поради което се считат за биологични ресурси от жизнено важно значение. Най-известната им функция е производство на мед и други пчелни продукти, но същевременно те имат и важна роля в еко-системата като опрашители на 84 % от растителните видове, съставящи ежедневната храна на човечеството. Доказано е, че добивите от опрашителната им дейност превишават 30 пъти стойността на добитите преки пчелни продукти - мед, прашец, восък, прополис и др., което дава ясна представа за икономическото значение на пчеларството.

В България, поради наличните природни дадености (климат, разнообразие от медоносни растения), пчеларството винаги е било важен отрасъл на селското стопанство. Въпреки намаляването на броя на пчеларските стопанства през последното десетилетие, броят на пчелните семейства расте, количеството произведен мед, неговата реализация, както и продажната му цена също бележат постоянна тенденция на нарастване. При това, от приемането на страната ни в ЕС България се утвърди като традиционен износител на пченен мед, което го наложи като един от земеделските продукти с подчертано експортна ориентация.

В този контекст насочването на изследователския интерес към „влиянието на ОСП върху развитието на пчеларството в Р България“ (като предмет на дисертационното изследване) има своята логична аргументация и дава заявка за значимост и актуалност.

3. Цел, задачи, хипотези и методи на изследване

Целта на дисертационното изследване е да анализира ролята на ОСП в управлението и развитието на пчеларския сектор.

Във връзка с постигането на целта авторът е дефинирал 5 изследователски **задачи**:

- 1) Изясняване на същността на пчеларството като обект на влияние от страна на ОСП;
- 2) Изясняване на финансовите инструменти на ОСП за подпомагане на пчеларството като бизнес модел за реализиране на направените инвестиции;
- 3) Установяване на състоянието и тенденциите на развитието на сектор „Пчеларство“, в контекста на ОСП;
- 4) Оценка и анализ на сектора преди програмите на ОСП и след това за периода 2007-2020 г.;
- 5) Дефиниране на препоръки за подобряване на ОСП за новия програмен период.

Авторът защитава тезата, че „Управлението и развитието на пчеларския сектор се влияе от Общата селскостопанска политика (ОСП) и за постигане на секторна конкурентоспособност е необходимо тази политика да създава конкурентна среда“.

В дисертационния труд са използвани следните изследователски подходи и методи: проучване на литературни и нормативни източници; системен подход и системен анализ; експертен подход; индексен метод; статистически методи (дескриптивна статистика, t-критерий, еднофакторен дисперсионен анализ, хи квадрат анализ и метод на множествените сравнения). Основна част от информацията е акумулирана посредством фокус групи, анкетен метод и дълбочинни интервюта – анкетиране и интервюиране на земеделски производители, стопанисващи малки земеделски стопанства. Емпиричната информация е обработена със специализирания програмен продукт SPSS и статистическия пакет на MS Excel. Избраните методи са подходящи с оглед поставената изследователска цел и дефинираните задачи.

Изследването обхваща периода на действие на предходната ОСП (2007-2013) и текущата ОСП (2014-2020), т.е. 13 години.

4. Онагледеност и представяне на получените резултати

Дисертационният труд е разработен в общ обем от 131 страници, включително 122 страници основен текст и 9 страници библиография. В структурно отношение съдържа въведение, три глави и заключение. Илюстративният материал включва 38 фигури и 2 таблици.

5. Обсъждане на резултатите и използвана литература

Въведението представя концептуалната рамка на изследването, която включва всички необходими реквизити – ясно обоснована актуалност и значимост на проблема, добре формулирани предмет и обект на изследване, логична концептуална теза, коректно изведени цел и задачи, подробно представени методи и времеви ограничения. Това полага добра основа за провеждане на дисертационното изследване.

Първа глава „Методически подход за анализ и оценка на влиянието на ОСП върху развитието на сектора“ разглежда последователно особеностите на пчеларството в България, специфичните инструменти за интервенция на пчеларството, подходи и методи за анализ и оценка на ОСП, методически подход за анализ и оценка на влиянието на ОСП. Представени са видовете интервенции в сектора на пчеларството, финансовата помощ от ЕС и мерките по Националната програма за пчеларство. Изяснена е същността на ОСП, нейното финансиране, ефекти от прилагането на Директните плащания и Програмата за развитие на селските райони, целите на ОСП след 2020 г. В методическо отношение са конкретизирани показатели за оценка на влиянието на ОСП, обща рамка за мониторинг и оценка, подход за анализ и оценка на пазарните позиции на сектора, подход за оценка на влиянието на ОСП върху развитието на сектора, организация и резултати от проучването и проведенния SWOT анализ.

Втора глава „Анализ на влиянието на ОСП върху развитието на сектора“ обхваща анализа на производството и търговията с пченен мед, анализа на пазарните позиции, оценка на ефектите от приложението на ОСП върху развитието на сектора и влиянието на субсидиите върху доходността на стопанствата. Идентифицирани са потребностите на пчелните стопанства в условията на ОСП (от инновации, маркетинг, управление на бизнес риска) и на тази основа са формулирани препоръки към държавата с оглед задоволяването им.

В трета глава „Профилиране на бариерите пред пчеларските стопанства с оглед подобряване на приложението на ОСП“ са представени резултати от проведено анкетно проучване на 31 пчеларски ферми през

периода 04.03.2020 – 07.06.2020 г., с цел извършване на обективен анализ на влиянието на ОСП върху сектор „Пчеларство“. Представени са също така резултати от проучване във фокус групи, включваща 69 експерта, с цел идентифициране на силните и слаби страни, възможности и заплахи за пчеларските стопанства.

В Заключението се обобщава, че бъдещото развитие на пчеларските стопанства не може да се осъществи без активната финансова подкрепа на ОСП (което има пряка връзка с аргументирането на концептуалната теза). Налагането на собствена търговска марка и конверсията на производството в биологично изискват големи инвестиции, които са съпроводени с висок риск. В тази връзка се препоръчват т. нар. съвместни инвестиции, които дават възможност за споделяне на инвестиционния риск при организационното развитие на стопанствата.

Библиографията включва 109 литературни източника на български и най-вече на английски език, в т. ч.: научни публикации на български и чужди автори; данни на МЗХГ (дирекция „Агростатистика“, дирекция „Развитие на селските райони“, дирекция „Компенсаторни мерки“), включително данни от Аграрния доклад на министерството; данни на Еуростат и системата на земеделска счетоводна информация; редица нормативни документи на Европейската комисия и Р България. Използваните информационни източници са релевантни на разглежданата проблематика.

6. Приноси на дисертационния труд

В автореферата докторантът е откроил основните приноси с научен и приложен характер, които счита, че има.

Научни приноси

1. Изяснена е същността на пчеларските стопанства в контекста на Общата селскостопанска политика (ОСП);
2. Изяснена е същността на подкрепата на ОСП за развитието на пчеларския сектор;

Научно-приложни приноси

3. Разработена е методика за анализ и оценка на влиянието на ОСП върху развитието на пчеларските стопанства;
4. Установено е влиянието на ОСП върху развитието на пчеларските стопанства, както и върху сектора;
5. Идентифицирани са нуждите на пчеларските стопанства в условията на ОСП.

Приемам посочените приноси като значими и отговарящи на реалните резултати от изследователската работа на докторанта.

7. Критични бележки и въпроси

Към съдържанието на дисертационния труд нямам съществени критични бележки, но с цел усъвършенстването му бих **препоръчала**:

1. В края на всяка глава да се представят изводи – понастоящем такива има само във втора глава, но е необходимо да бъдат по-фокусирани и да се синтезират до най-същественото.

2. В приложение да се представи Анкетната карта (на стр. 52 има въпроси, но е редно инструментът да бъде представен самостоятелно в автентичния си вид), както и въпросите, дискутираны във фокус групите.

3. Докторантът да разшири обхвата на научните издания, в които публикува своите изследователски резултати (понастоящем всички негови публикации са в списание Journal of Bio-Based Marketing), което би му осигурило по-ширака аудитория, а и не би било проблем, предвид чуждоезиковите му умения.

Имам следния **въпрос** към докторанта:

1. На много места в дисертацията са представени констатации и изводи за състоянието на пчеларския сектор. Тъй като няма позоваване на източници, нито конкретизиране на дискутираните въпроси във фокус групите, за мен остана неясно това авторови разсъждения и обобщения на базата на проведеното емпирично изследване ли са, или се цитират някакви публикации/ нормативни документи (още повече, че на места са посочени данни от 2013 г. – напр., на стр. 81). В тази връзка, ако е възможно докторантът да внесе малко яснота относно методическите аспекти на изследването. Например, на стр. 51 са посочени 2 фокус групи, включващи общо 69 души от Пловдив и Асеновград, на стр. 67 също са посочени 2 фокус групи, включващи общо 78 души от Пловдив и Сливен. Очевидно е, че обект на дискусия в тези групи са различни неща. Анкетираните производители са 31 – на стр. 117 е посочено, че те формират и експертната оценка, но същевременно представените резултати в SWOT матрицата на стр. 119 са получени от 69 експерта. Очакваният кратък отговор е свързан с изясняване на връзката между фокус групите, анкетното проучване и експертния метод, начина на провеждане, участниците, синтезирани цели и изводи от прилагането на всеки от методите. Това има пряко отношение към валидността на изведените обобщения и съответно доказзването на концептуалната теза.

8. Публикувани статии и цитирания

По-съществените изследователски резултати от дисертационния труд са получили популярност чрез публикуване на 4 научни статии – 2 самостоятелни и 2 в съавторство (една от които е цитирана). Всички публикации са през периода 2020-2021 г., което свидетелства за актуалност на съдържанието им.

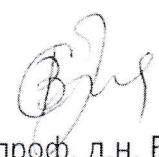
Представеният автореферат е подготвен според изискванията и отразява обективно структурата и съдържанието на дисертационния труд в синтезиран вид. Разработен е в обем от 40 страници и включва пет части, отнасящи се до общата характеристика, основното съдържание, справка на приносните моменти, публикации и цитирания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Въз основа на научените и приложените от докторанта различни методи на изследване, правилно изведените експерименти, направените обобщения и изводи считам, че представеният дисертационен труд отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и Правилника на Аграрния университет за неговото приложение, което ми дава основание да го оценя **ПОЛОЖИТЕЛНО**.

Позволявам си да предложа на почитаемото Научно жури също да гласува положително и да присъди на Хайк Гарабедян образователната и научна степен **“доктор”** по научната специалност Организация и управление на производството (селско стопанство и подотрасли).

Дата: 12.03.2022 г.
гр. Пловдив

РЕЦЕНЗЕНТ:
(проф. д.н. В. Славянска)